

Vesna Leskošek

Konceptualne spremembe v odločanju o varstvu in vzgoji otroka ter stikih v primerih nasilja

Glavna tema prispevka so spremembe Družinskega zakonika v delu, ki se ukvarja z razvezo, zaupanjem v vzgojo in varstvo ter stiki med otroki in staršem, ki izvaja stike. Spremembe so posledica preobrata v razumevanju razmerij med partnerji in v odnosu do otrok. Na videz pomenijo napredek k enakopravnejšemu položaju moških in žensk v postopkih razvez in dodelitve otrok, vendar analiza Komentarja Družinskega zakonika (2019) pokaže, da so prakse konservativno patriarhalne, saj temeljijo na prepričanju, da so ženske primarno odgovorne za dober odnos otrok s staršem, ki izvaja stike, to je večinoma z očetom. Analiza besedil sodnih odločb, ki so nastale po uveljavitvi Družinskega zakonika, pokaže, da spremembe sledijo uveljavitvi koncepta starševskega odtujevanja, ki se uporablja tudi v primerih, ko je bil razlog za razvezo nasilje na podlagi spola, to pa omogoča nadaljevanje nasilnega nadzora tudi po razvezi. V sklepnem delu so navedeni temeljni mednarodni dokumenti, ki jih takšna sodna praksa krši, med njimi je tudi Istanbulska konvencija, katere podpisnica je tudi Slovenija.

Ključne besede: Družinski zakonik, starševsko odtujevanje, otrokova korist, nasilni nadzor, spolni stereotipi, otrokove pravice.

Dr. Vesna Leskošek je redna profesorica na Fakulteti za socialno delo in članica raziskovalne skupine Socialna psihologija in sociologija vsakdanjega življenja na Fakulteti za družbene vede. Kontakt: vesna.leskosek@fsd.uni-lj.si

Conceptual changes in decision-making about child protection and upbringing, and about contacts in cases of violence

The main topic of the paper is the changes to the Family Code in the section dealing with divorce, custody and visitation right. The changes reflect a transformed understanding of the relationship between the partners and the relationship with the children, which on the surface represents progress towards a more equal position of men and women in divorce and custody proceedings, but an analysis of the commentaries on the Family Code shows that the practices are conservatively patriarchal and based on the belief that women are primarily responsible for the children's good relationship with the noncustodial parent, i.e. mainly the father. An analysis of the texts of court decisions since the Family Code came into force shows that the changes follow the concept of parental alienation, which is also used in cases where the divorce was a result of gender-based violence and which allows for the continuation of violent control after the divorce. The article concludes with a list of the main international instruments that this jurisprudence violates, including the Istanbul Convention, which Slovenia ratified in 2014.

Keywords: Family Code, parental alienation, child's interest, coercive control, gender stereotypes, children's rights.

Vesna Leskošek, PhD, is a Professor at Faculty of Social Work, University of Ljubljana, and a member of research group »Social psychology and sociology of everyday life« at Faculty of Social Sciences, University of Ljubljana. Contact: vesna.leskosek@fsd.uni-lj.si

Uvod

V članku se bom ukvarjala s koncepti, ki v zadnjem desetletju ali dveh povzročajo preobrat v odločanju sodišč v primerih razvez. Koncepti, ki so se zdaj že dodobra uveljavili v delu institucij, kažejo svoje učinke, še posebej v tistih primerih, ko so otroci in eden od staršev, po navadi mati, žrtve nasilja (nekdanjih) partnerjev. Gre za vprašanja upoštevanja nasilja v postopku razveze, za odločanje o zaupanju otroka v varstvo in vzgojo obema staršema v

0000-0002-2319-1431

primerih, ko ne gre za skupno in informirano odločitev staršev, za odločanje o stikih med otroki in starši, ki so izvajali nasilje, in o uporabi koncepta starševskega odtujevanja.

Po podatkih SURS (2025a) se v Sloveniji razveže med 25 odstotki in 30 odstotki zakonskih zvez v določenem letu. Stopnja razvezljivosti (povprečno število razvezanih zakonskih zvez, ki so trajale 0–30 let na eno sklenjeno zakonsko zvezo) se giblje med 0,25 in 0,31. Leta 2023 je bilo sklenjenih 6388 zakonskih zvez, razvez pa je bilo 2165. Največ razvez, okoli polovica, se zgodi po 15 letih in več zakonske zveze, okoli petina razvez pa se zgodi v času med 5 in 9 leti trajanja zakonske zveze.

Od 1100 do 1300 razvez vključuje otroke. Mladoletnih vzdrževanih otrok je bilo leta 2023 skupaj 1840. Največ teh otrok, 54 odstotkov, je bilo ob razvezi dodeljenih materam; očetom so bili dodeljeni 3 odstotki otrok, obema staršema pa 42 odstotkov (SURS, 2024). Podatki o dodelitvi otrok v varstvo in vzgojo ob razvezi pokažejo, da je v zadnjih 15 letih izrazit trend dodeljevanje otrok v skupno varstvo in vzgojo. Takih primerov je bilo leta 2000 le 39, od leta 2005 pa je opazen trend rasti. Leta 2005 je bilo takih primerov že 162, leta 2015 pa 179. Izrazito povečanje je zaslediti od leta 2021. Leta 2021 je bilo teh primerov 391, leta 2022 376 in leta 2023 že 459 (SURS, 2025b).

Podatki ne razkrivajo, koliko od teh razvez se je zgodilo zaradi nasilja, ker se v slovenski sodni praksi nasilje ne upošteva pri odločanju o zaupanju v varstvo in vzgojo otroka. Novak (2023) meni, da je to kršitev 31. člena Konvencije Sveta Evrope o preprečevanju nasilja nad ženskami in nasilja v družini ter o boju proti njima (Istanbulska konvencija, 2015). Ta člen se nanaša na skrbništvo, pravico do obiskov in varnosti ter navaja, da morajo države pogodbenice sprejeti potrebne zakonodajne ali druge ukrepe, da se pri določanju skrbništva (pri nas varstva in vzgoje) in pravic do obiskov otrok upošteva pojavnost nasilja. Pogodbenice morajo sprejeti potrebne zakonodajne ali druge ukrepe, da zagotovijo, da uveljavljanje pravice do obiskov ali skrbništva ne ogrozi pravic in varnosti žrtev ali otrok. Novak (2023, str. 19) meni, da v Sloveniji tega ne upoštevamo, ker Družinski zakonik še ni usklajen z določbami Istanbulske konvencije.

Zanima me, ali sodna praksa dosledno upošteva določbe Družinskega zakonika (2017) oziroma katere spremembe zakonika zahtevajo spremembe v sodni praksi glede dodelitve otrok v varstvo in vzgojo ter določanja stikov. V nadaljevanju bom najprej navedla, kako Družinski zakonik opredeli ta področja, in se nato osredotočila na pravne komentarje teh sprememb. V sklepnem delu bom analizirane spremembe interpretirala z vidika nasilja, prisilnega nadzora in patriarhalnih spolnih skriptov.

Normativni in konceptualni okvir zaupanja otrok v vzgojo in varstvo

Pojem zaupanja v varstvo in vzgojo je del širšega področja starševske skrbi, ki jo Družinski zakonik (6. člen) opredeli kot celostne »obveznosti in pravice

staršev, da v skladu s svojimi zmožnostmi ustvarijo razmere, v katerih bo zagotovljen celovit otrokov razvoj. Starševska skrb pripada skupaj obema staršema«. Drug, enako pomemben pojem, je otrokova korist, ki je odprt pravni standard in ga je treba konkretizirati z upoštevanjem vseh okoliščin posameznega primera (Čižman, 2019). Zakonik (7. člen) otrokovo korist delno opredeli kot obvezo staršev, da otroke vzgajajo »s spoštovanjem do njihove osebe, individualnosti in dostojanstva«. Starši morajo zadovoljevati otrokove materialne, čustvene in psihosocialne potrebe in hotenja ob upoštevanju njegove osebnosti, starosti in razvojne stopnje. Končina Peternel (2015) doda, da je značilnost zdajšnje pravne ureditve glede starševske skrbi in koristi otroka, da ne razume več matere kot naravne skrbnice, ki je zlasti v zgodnejših letih starosti otroka najprimernejša skrbnica sama po sebi, temveč je podlaga za presojo o vzgoji in varstvu navezanost otroka na določeno osebo, ki je po navadi oseba, ki je za otroka prevzela večinsko skrb v njegovih najzgodnejših letih.

Ob razvezi je po uveljavitvi Družinskega zakonika poudarek na skupnem varstvu in vzgoji. Zakonik sicer v nobenem od členov ne omeni, da naj bi bila skupno varstvo in vzgoja prvenstvena oblika, kot tako so jo oblikovali v sodni praksi in določili v komentarjih Družinskega zakonika. V Komentarju Družinskega zakonika je zapisano (Čujovič, 2019, str. 419):

Pri presoji otrokove koristi velja načelno izhodišče, da je otroku v korist, da varstvo in vzgoja potekata tako, kot da bi bila življenjska skupnost staršev še vedno vzpostavljena, zato naj bosta skupno varstvo in vzgoja osnovna, prvenstvena rešitev.

Situacija po razvezi naj bi bila torej podobna situaciji pred njo, ne glede na to, da ta očitno ni bila ustrezna, kot dokazuje predlog za razvezo.

Čujovič (2019) nadaljuje, da sta varstvo in vzgoja po Ustavi Republike Slovenije zagotovljena pravica in dolžnost obeh staršev enako, zato ju je mogoče omejevati le izjemoma, pa čeprav starši ne živijo več skupaj, kot je zdaj osnovno vodilo odločanja sodišč o vzgoji in varstvu otrok po razvezi. Sodišče mora najprej pretehtati, ali sta skupno varstvo in vzgoja v korist otroka, in se odloči drugače le v primeru, ko to ni v otrokovo korist. Načelno velja, da sta oba starša v času trajanja zakonske zveze prevzemala nego in skrb za otroka, saj je to nekaj »naravnega, samo po sebi umevnega« (Čujovič, 2019, str. 418), ni pa nujno, da je bila ta skrb med oba porazdeljena enakomerno. Zato tudi ni nujno, da otrok preživi enako količino časa pri vsakem od staršev, ko jima je zaupan v skupno varstvo in vzgojo.

Tudi Novak (2022) meni, da starši v času skupnega življenja izvajajo vzgojo in varstvo skupaj in sporazumno, to pomeni, da se dogovarjajo o vsakdanjih opravilih in obveznostih do otroka. Vendar Novak (2023) poudarja, da je treba upoštevati določila Istanbulske konvencije in v primerih nasilja nad ženskami in otroki odločati drugače. V teh primerih je usmerjanje k sporazumnemu reševanju zadev lahko za žrtev ogrožajoče.

Ko starši ne živijo več skupaj, se morajo namreč sporazumeti o varstvu in vzgoji otrok ter o določitvi stikov in preživnine. Če se ne morejo sporazumeti

sami, jim pri tem pomaga center za socialno delo ali mediatorji. Sodišče lahko sporazumni predlog zavrne, če presodi, da ni v korist otroka. Sodišče presodi o stikih in preživnini tudi v primeru, ko starša o tem ne dosežeta sporazuma, pri tem pa upošteva načelo koristi otroka (MDDSZ, 2025). Tako ravna tudi v primerih, ko je bilo v zakonski zvezi nasilje, saj je to dejstvo v slovenskem sodstvu povsem spregledano (Novak, 2023).

V Komentarju Družinskega zakonika (2019) je zapisano, da je sicer otrok nosilec pravice stikov s starši, vendar imajo tudi starši pravico do stika z otroki, te pravice pa ne morejo izsiliti, če ni v korist otroka. »Stiki morajo biti otroku v korist tako po obsegu kot po načinu izvrševanja stikov« (Weber, 2019, str. 433). Korist ni samo kratkoročna (do 18. leta starosti), temveč je dolgoročna in se kaže tudi v odraslem življenju. Cilj stikov je, da se otrok oblikuje v zdravo in celovito osebnost.

Zagotovitev dolgoročne koristi lahko zato pogojuje žrtvovanje kratkoročne otrokove koristi. Namen stikov je predvsem v tem, da se prepreči odtujitev otroka in da se v čim večji meri ohranijo odnosi, ki obstajajo med starši in otroki, ki živijo skupaj, pa tudi, da lahko tisti od staršev, ki nima otroka pri sebi, uresničuje svoje čustvene potrebe. (Weber, 2019, str. 434)

Weber še dodaja, da tako starš, ki izvaja stike, z otrokom vzdržuje čustveno navezanost, povezanost in občutek medsebojne pripadnosti. Raziskave kažejo, da takšna interpretacija ni ustrezna, saj je življenje otroka kontinuirano in ga ni mogoče segmentirati tako, da žrtvovanje kratkoročne koristi ne bi imelo vpliva tudi na dolgoročno korist. Neilson (2018) opozarja na več raziskav, ki dokazujejo prav nasprotno, da kratkoročno siljenje otroka v stike in neupoštevanje otrokovih pravic do glasu povzročata otroku dolgoročno škodo.

Razlog za to spremembo je predvsem v tem, da se je v interpretacijo določb Družinskega zakonika vrnil koncept t. i. odtujevanja. To bom posebej tematizirala v naslednjem poglavju. Tu bom koncept pojasnila.

Koncept starševskega odtujevanja

Izraz sindrom starševskega odtujevanja (*Parental Alienation Syndrom* ali *PAS*) je skoval psiholog Richard Gardner v osemdesetih letih 20. stoletja v ZDA. Gre za patriarhalen koncept, ki skuša dokazati, da je razveza za ženske nekaj nenaravnega, nekaj, kar jim škodi in v njih zbudi določeno patologijo, ki jo razvijejo v odnosu do svojih otrok. To je predvsem posledica tega, da mož ne skrbi več za njihovo psihološko stabilnost. Izhaja iz prepričanja o pravici moških do nadzora nad družino (Prigent in Sueur, 2024; Vazquez in Tuana Nageli, 2024; Revilli in Stolla, 2024).

Sindrom naj bi se pojavil zgolj v razveznih postopkih in naj bi bil posledica strahu žensk, da jim otrok ne bo dodeljen v varstvo in vzgojo, zato zavestno ali nezavedno izbirajo vedenja, ki povzročajo sindrom starševskega odtujevanja, ki naj bi bil posledica vse večje sovražnosti (tudi agresivnosti,

napadalnosti). Razveza naj bi sama po sebi pri ženskah spodbudila to patologijo, to pa naj bi tudi kazalo na to, kako nevarne so razveze za ženske.

Gardner (1992) je opredelil štiri dejavnike sindroma starševskega odtujevanja: 1. pranje možganov, ki naj bi ga izvajale matere nad otroki, 2. subtilno in nezavedno programiranje otroka, 3. dejavniki, ki se pojavljajo pri otroku, in 4. situacijski dejavniki. Bil je tudi prepričan, da so obtožbe spolnih zlorab in nasilja, ki se pojavijo ob razvezi, v veliki meri lažne in so le strategija za doseganje cilja, to je odtujitve otrok od očeta (Gardner, 1987a). Razvil je orodja za preiskavo obtožb spolnih zlorab, celo vprašalnike za sodnice in sodnike, kaj in kako naj sprašujejo, da bodo lahko ugotavljali lažne obtožbe (Gardner, 1987b).

Kljub dolgoletnim prizadevanjem Gardnerju ni uspelo dokazati obstoja sindroma in doseči uvrstitve sindroma v ustrezne mednarodne registre bolezni. Poglavitni razlog je bil, da nobeno orodje za diagnosticiranje sindroma ni dokazalo njegovega obstoja, orodja so bila splošna in so vključevala več vedenj in ravnanj, ki so bila povsem običajna v razveznih postopkih. Simptomov naj bi bilo 8, to so: 1. kampanje blatenja in sovraštva proti odtujenemu staršu; 2. šibka, nesmiselna ali absurda utemeljitev tega obsojanja in sovraštva; 3. pomanjkanje običajne ambivalentnosti v zvezi z odtujenim staršem (otrok ne vidi nobenih pozitivnih značilnosti pri odtujenem staršu); 4. vztrajanje otroka, da je njegov odnos do odtujenega starša samo njegova odločitev (»pojav neodvisnega misleca«); 5. pomanjkanje občutka krivde zaradi ravnanja do odtujenega starša; 6. refleksivna podpora v konfliktu staršu, ki mu je otrok dodeljen (po navadi mami); 7. uporaba scenarijev ali besednih zvez, prevzetih od starša, s katerim otrok živi; 8. zavrnitev širše družine odtujenega starša (do tet, stricov in drugih) (Gardner, 1985).

Zaradi ohlapnosti simptomov in njihove nedokazljivosti so obstoj sindroma zavrnile organizacije, kot so Svetovna zdravstvena organizacija (WHO, b. d.), Ameriško združenje psihologov (American Psychological Association, 2008), Ameriško združenje psihiatrov, Ameriško medicinsko združenje (Dreyfus, 2023) in Evropsko združenje za psihoterapijo (European Association of Psychotherapy, 2018). Nekateri od teh organizacij opozarjajo na škodljive posledice uporabe sindroma starševskega odtujevanja. Nesprejetost ideje o obstoju sindroma starševskega odtujevanja je povzročila, da so Gardnerjevi nasledniki opustili prizadevanja, da bi dokazali sindrom.

Pojem se je najprej preoblikoval v »motnjo starševske odtujitve« (angl. *Parental Alienation Disorder – PAD*) (Bernet, 2008), ki naj bi se pojavljala pri otrocih kot posledica manipulacije enega od staršev. To motnjo naj bi pri otrocih diagnosticirali, potrebno pa naj bi bilo psihiatrično zdravljenje. Motnjo so zagovorniki skušali uvrstiti v peto izdajo *Diagnostičnega in statističnega priročnika duševnih motenj* in jo tako legitimizirati (Walker in Shapiro, 2010). Tudi ta poskus je bil neuspešen, ker motnje prav tako ni bilo mogoče zanesljivo diagnosticirati (Pepiton idr., 2012). Pozneje so zagovorniki opustili poskus opredeljevanja odtujevanja kot bolezni (sindroma ali motnje) in so začeli uporabljati le pojem »starševsko odtujevanje«. Ta je v rabi še zdaj.

Sindrom starševskega odtujevanja je bil na začetku dobro sprejet, sploh ideja o tem, da ženske manipulirajo, da otroku perejo oz. zastrupljajo možgane in jih programirajo, da sovražijo očete. Zato se je zelo hitro razširil po svetu in dobil legitimnost v mnogih sodnih sistemih. Vendar Bancroft (2005) meni, da se otrok tako vede zaradi početja očeta in ne zaradi početja mame. Trdi, da je izogibanje stikom naravni odgovor otroka na nasilno ravnanje očeta. Otrok se želi izogniti vsakršnim pritiskom in nadaljnjemu nasilju. Nobenega razloga namreč ni, da bi se oče po razvezi nenadoma začel vesti drugače do otroka, kot se je pred razvezo. Ena od zmot, kot pravi Bancroft, je tudi, da je nasilnež nenadoma lahko dober oče.

Stiki otrok s staršem, ki je izvajal nasilje

Reem Alsalem (Human Rights Council, 2023) je na podlagi analize sodnih praks z vsega sveta ugotovila, da je psevdokoncept starševskega odtujevanja spolno zelo zaznamovan in usmerjen predvsem proti ženskam. Ugotovila je, da je v primerih, ko moški obtoži odtujevanja nekdanjo ženo, otrok v 44 % primerov zaupan njemu, ko pa ženska obtoži odtujevanja nekdanjega moža, pa se odstotek prepolovi. Torej moškim sodstvo veliko bolj verjame, pri ženskah pa so bolj skeptični.

Uporaba starševskega odtujevanja ima negativne posledice v vseh postopkih, usodne pa, ko se uporablja v primerih nasilja in so otroci zaupani v vzgojo in varstvo nenasilnemu staršu, večinoma materam. Vrsta analiz uporabe starševskega odtujevanja na sodiščih (npr. Doughty idr., 2018; Casas Vila, 2019; Ministry of Justice, 2020) in mednarodni dokumenti (Svet Evrope, 2022; Resolucija Evropskega parlamenta, 2019; Združeni narodi, 2015; Istanbulska konvencija, 2015; United Nations Platform, 2019; Human Rights Council, 2023; CEDAW, 2015) so pokazali, da se odtujevanje konstruira kot vrsta nasilja, to pa povzroča premestitev odgovornosti za nasilje z dejanskih storilcev na dejanske žrtve nasilja.

Nasilni odnosi med partnerji v večini primerov vplivajo neposredno na otroke tudi v primerih, ko so priče nasilju in ne neposredne žrtve. Tu naj opozorim, da Istanbulska konvencija, ki jo je Slovenija ratificirala, še posebej države podpisnice zavezuje, da upoštevajo, da je otrok žrtev nasilja tudi v primeru, ki je priča nasilju, vendar se nasilje redko upošteva kot relevanten dejavnik pri odločanju nacionalnih oblasti o zaupanju v varstvo in vzgojo. To ugotavlja tudi Novak (2023). Na sodiščih je povezava med družinskim nasiljem nad ženskami in zlorabo otrok podcenjena in neprepoznana.

Metodologija

Raziskovalno vprašanje je, ali sodna praksa dosledno upošteva določbe Družinskega zakonika oziroma katere spremembe zakonika zahtevajo

spremembe v sodni praksi glede dodelitve otrok v varstvo in vzgojo in določanja stikov. Podatke sem pridobila tako, da sem za določeno področje urejanja stikov uporabila določbe Družinskega zakonika in nato analizirala sodbe Višjega in Vrhovnega sodišča, ki so prosto dostopne na spletnem portalu Sodna praksa (<https://www.sodnapraksa.si/search.php>).

Iskalnik na tej spletni strani omogoča iskanje sodb po ključnih besedah. V iskalnik sem vnesla ključne besede: sindrom odtujevanja (1 zadenek sodbe), odtujitveni sindrom (3 zadetki), odtujevanje otroka (15 zadetkov), odtujitev otroka (15 zadetkov), odtujevanja otroka (9 zadetkov), starševsko odtujevanje (3 zadetki) in odtujitev starša (7 zadetkov). Prvi korak analize je bil pregled sodb in izločitev podvajanja zadetkov. Tako sem seznam 53 zadetkov skrčila na 26 sodb. V drugem koraku sem izločila tiste, kjer so sodnice in sodniki zavrnilo obtožbe odtujevanja otroka kot neutemeljene, in pridobila končni seznam 17 sodb. V teh sem pregledala, v kakšnem kontekstu se pojavijo obtožbe, kdo jih navaja in kako so bile upoštevane v določanju stikov ali zaupanju v varstvo in vzgojo.

V nadaljevanju bom ugotovitve prikazala z uporabo citatov iz sodb.

Dodelitev otrok v vzgojo in varstvo

V odločbi Višjega sodišča v Ljubljani ev. št. VSL00052538 (2021) je zapisano:

Novejša sodna praksa in pravna teorija enotno stojita na stališču, da je skupno starševstvo pravilo, ker je to v največjo korist otroka. Tudi stroka potrjuje, da ima skupno starševstvo za otroke številne prednosti. Raziskave so pokazale, da je pri otrocih, ki so bili zaupani v skupno starševstvo, v primerjavi s tistimi, ki živijo z enim staršem kot skrbnikom, manj škodljivih pojavov (anksioznost, depresivnost, agresivnost, uživanje tobaka in alkohola, somatske bolezni) ter da so bolj uspešni v šoli, se bolje kognitivno razvijajo in imajo boljše odnose s staršema ter razširjeno družino.

Po ustaljeni sodni praksi je odstop od primarne, osnovne oblike starševske skrbi (skupnega starševstva) utemeljen le tedaj, ko za to, da se enega od staršev omeji ali izključi glede varstva, vzgoje in oskrbe otroka, obstoje posebni, upravičeni razlogi: na primer nasilje, zlorabljanje, alkoholizem, narkomanija, resna telesna ali duševna bolezen enega od staršev in drugi podobni razlogi, zaradi katerih eden od staršev ni sposoben ali voljan kakovostno poskrbeti za varstvo, vzgojo in oskrbo otrok z upoštevanjem največje koristi otrok. (Višje sodišče v Ljubljani, 2021)

Značilno je, da se v sodbi sklicujejo na raziskave, ki pa jih večinoma ne navajajo. Zato ni jasno, katere raziskave potrjujejo, da življenje z enim od staršev povzroča tako hude duševne stiske, bolezni in motnje, kot so navedene v prvem odstavku citata. Jasno pa je, da patologizacija enostarševskih družin vpliva negativno ne le na starše (po navadi mame), temveč tudi na otoka, ker jih stigmatizira.

Večina raziskav zanika, da bi bile enostarševske družine za otroka škodljive. Ameriška nacionalna študija o uspehu učencev pri matematiki ni odkrila negativne povezave med uspehom pri matematiki in enostarševskimi družinami, se pravi, da je uspeh pri testih neodvisen od oblike družine. Odkrili so le šibko zmanjšanje odstotka otrok z največjimi dosežki v matematiki (Amato idr., 2015).

Študije sicer odkrivajo izobraževalne težave otrok iz enostarševskih družin, ki so povezane s slabšim materialnim stanjem, manj priložnostmi, tudi z manjšimi izobraževalnimi spodbudami zaradi nižje izobrazbe staršev. To kaže, da večina enostarševskih družin, kjer je starš mati, postane revnejša. A za te otroke so pomembne spodbude v šolskem okolju, ki odločilno vplivajo na njihove akademske dosežke, na sploh pa raven socialne države, ki mora ustrezno odgovoriti na problem materialne deprivacije enostarševskih družin.

Ena od študij je pokazala, da pri odvisnosti otrokovih izobrazbenih dosežkov od izobrazbe staršev ni razlike med enostarševskimi in dvostarševskimi družinami (Koh idr., 2017). Študija v državah OECD (Woessmann, 2015) je pokazala na velike razlike med državami v izobraževalnih dosežkih otrok iz eno- ali dvostarševskih družin. Pokazala je, da se razlike zmanjšajo ob upoštevanju drugih intersekcijskih okoliščin, kot so imigrantski status, jezik, ki ga doma govorijo, ali število knjig v gospodinjstvu. Avtor študije sklene, da razlike v dosežkih glede na družinsko strukturo niso usodne, temveč so pomembne podpore, ki jih starši in otroci prejmejo in s katerimi države pripomorejo k izboljšanju kakovosti starševstva in spodbujajo zdrav razvoj otrok.

Longitudinalna študija vpliva razvez na otroke v Združenem kraljestvu in ZDA je pokazala, da je mogoče posledice razveze na otroke predvideti, ker so povezane z družinskimi razmerji pred razvezo. Ugotovili so, da so ti učinki za dečke dolgotrajnejši kot za deklice, vendar je v teh primerih zelo pomembno, kakšne opore prejmejo otroci po razvezi (Cherlin idr., 1991). Podobno raziskave ugotavljajo tudi za čustvene in psihološke posledice razvez na otroke. Kažejo, da je razveza za otroka stresna in lahko vpliva na poslabšanje duševnega zdravja, vendar ne zaradi nesposobnosti mater, da bi po razvezi zagotavljale otroku čustveno in drugo oporo, temveč zaradi dogajanja pred razvezo in med njo; to je povezano s tem, da imajo otroci premalo informacij o dogajanju, da jih odrasli ne vključujejo, ker jih želijo obvarovati, da otroci ne vedo, kakšna bo prihodnost, in podobno. Hkrati pa raziskave poudarjajo, da velika večina otrok ne doživlja posledic zaradi razveze staršev (D'Onofrio in Emery, 2019). Tudi Bancroft (2005) opozarja, da se posledice zmotno pripisujejo staršu, pri katerem je otrok, čeprav jih je povzročal starš, ki je odšel.

Posledice razvez je pomembno obravnavati, zato otroci v procesu razveze potrebujejo strokovno podporo, da bolje razumejo celoten proces in učinke. Za nekatere otroke pa je razveza olajšanje, ker je bilo zanje družinsko življenje obremenilno in jim je povzročalo čustvene težave, ki se lahko kažejo tudi po razvezi.

Skupna vzgoja in varstvo brez soglasja staršev

Urejanje razmerij med staršema v primeru odločanja o skupni vzgoji in varstvu ni problematično, vse dokler je mogoče o tem doseči soglasje, ki predpostavlja, da sta starša zmožna medsebojnega sodelovanja in sporazumevanja. Vendar Družinski zakonik omogoča, da sodišče odloči o skupni vzgoji in varstvu tudi v primerih, ko se starša o tem ne sporazumeta. Odločanje o skupnem starševstvu proti volji staršev je temeljna sprememba v primerjavi z Zakonom o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (2004), ki je v 105. členu določal, da se skupno starševstvo lahko določi le, če se starša o tem sporazumeta.

V odločbi Višjega sodišča v Ljubljani (2022) je opisan primer, ko sodišče o skupnem starševstvu odloči proti volji staršev:

Družinski zakonik v 138. členu omogoča, da lahko sodišče po razpadu družine otroka zaupa v varstvo in vzgojo obema staršema skupaj tudi v primeru, ko se starša o tem ne sporazumeta, če oceni, da je to otroku v korist. S to določbo Družinskega zakonika je natančneje izražena ustavna pravica do starševstva iz 54. člena Ustave. Nova ureditev sledi načelu enake odgovornosti staršev do otrok iz 135. člena Družinskega zakonika. Iz tega načela izhaja, naj starša, če je le mogoče, tudi po razpadu družine ohranita skupno varstvo in vzgojo otroka. Le kadar sodišče ugotovi, da to otroku ne bi bilo v korist, lahko odloči drugače.

V primeru, ko se sodišče za skupno varstvo in vzgojo otroka odloči proti volji enega od staršev, mora ugotoviti tudi, ali se bosta starša zmogla sama sproti sporazumeti o načinu izvrševanja skupnega varstva in vzgoje. Kadar sodišče ugotovi, da tega ne zmoreta, je v korist otroka, da v izreku sklepa način izvrševanja natančneje določi. Praviloma je za skupno varstvo in vzgojo pomembno, da imata oba starša tudi dejansko približno enakovredno možnost vplivanja na otrokovo vzgojo in razvoj. Nikakor pa določitev skupnega varstva in vzgoje ne pomeni, da mora otrok z vsakim od staršev preživeti povsem enak del časa. Odločitev o načinu izvrševanja skupnega varstva in vzgoje namreč ni odvisna le od psiholoških dejavnikov, temveč tudi od finančnih in logističnih, ki pa so povezani z dnevnimi urniki staršev in otrok, možnostjo podpore drugih oseb, medsebojno oddaljenostjo prebivališč obeh staršev in drugih dejanskih okoliščin, pri čemer mora biti v ospredju korist otroka.

Ta sprememba v razumevanju primernosti staršev za vzgojo in varstvo otroka je po uveljavitvi Družinskega zakonika leta 2018 povzročila, da je v zdajšnji sodni praksi poudarek na skupnem varstvu in vzgoji.

Sodišče v nasprotju z voljo staršev izreče skupno vzgojo in varstvo, ko ga strokovno podpre izvedenec ali pa si ga želi otrok (Čujović, 2019, str. 420, opomba 1090). Novak (2022) meni, da se s tem zakonodaja usklajuje z Ustavo Republike Slovenije (54. člen), ki zagotavlja obema staršema pravico in dolžnost vzdrževati, izobraževati in vzgajati svoje otroke, ne glede na to, ali živijo skupaj ali ločeno. Starševska skrb pripada torej obema v enaki meri,

zato je ta odločitev prvenstvena, omeji pa se lahko zgolj takrat, ko to ni v otrokovo korist. Novak (2022, str. 239) kot razlog navede, da eden od staršev otroka zanemarja ali zlorablja, da med staršema obstaja visoka stopnja konflikta, ki ogroža otroka¹. Čujovič meni (2019), da odločitev o skupnem starševstvu ni mogoča le, ko obstaja zelo visoka stopnja konflikta, ki otroka ogroža, torej le, če bi taka odločitev povzročila otrokovo ogroženost, ne omenja pa nasilja. »Le v določenih izjemnih primerih lahko otroka ogroža že neenotnost staršev o vzgoji in varstvu« (Čujovič, 2019, str. 421).

Tu je treba opozoriti na razliko med konfliktom in nasiljem, ker je uporaba obeh pojmov kot sinonimov nevarna, saj ne upošteva nasilja kot posebej ogrožajočega za otroka. V teoriji je poudarjena nujnost razlikovanja med konfliktom in nasiljem (Mahrer idr., 2018; Društvo za nenasilno komunikacijo, b. d.). V primerih nasilja ne moremo govoriti o konfliktih med partnerji, saj je nasilje po definiciji iz Istanbulske konvencije kršitev človekovih pravic, ker gre pri nasilju za sistem dominacije in uporabe moči za podreitev. Konflikt pa se lahko dogaja med osebami, ki ga lahko s sodelovanjem razrešijo.

Pomemben argument za razlikovanje med konfliktom in nasiljem je najti v Resoluciji Evropskega parlamenta (2019). V dokumentu je poudarjena nevarnost uporabe izraza »zelo konfliktne« razveze v primerih, ko gre za nasilje. V teh primerih se izraz ne bi smel uporabljati, saj zakrije nasilje in ga tudi zavestno spregleda (Archer-Kuhn, 2018). Nasilje namreč na neposredne in posredne žrtve (na primer na otroke, ki niso bili neposredne žrtve, so mu pa bili priče) vpliva tako, da izgubijo to, čemur v sociologiji pravimo zmožnost delovanja ali sposobnost za delovanje in samozastopanje (angl. *agency*), saj je v teh primerih opazna izrazita podrejenost oseb, nad katerimi se izvaja nasilje. Podatki kažejo, da so večinske žrtve nasilja ženske in otroci (FRA, 2014; WHO, 2012).

Novejša raziskava evropske Agencije za osnovne pravice kaže, da so moški pogostejše tarče nasilja drugih moških zunaj intimnopartnerskih razmerij (FRA, 2021). Istovetenje nasilja s konfliktom pomeni premestitev odgovornosti za nasilje s povzročitelja nasilja na žrtev in utrjuje stereotipe o nasilju, češ da je izzvano, da je zanj kriva žrtev, ker ne zna ali celo noče prilagoditi svojega vedenja pričakovanjem povzročitelja in podobno (Veselič idr., 2014).

V teoriji o dodelitvi otroka obema staršema v vzgojo in varstvo se zato razlikuje med razvezami, kjer so prisotni konflikti od tistimi, kjer je prisotno nasilje (Mahrer idr., 2018). Podobno meni tudi Novak (2022; 2023).

Odločanje o stikih med otroki in starši

Glede odločanja o stikih Družinski zakonik prinaša največje spremembe. Na podlagi Konvencije o otrokovih pravicah (1989), Ustave Republike Slovenije in drugih mednarodnih in nacionalnih dokumentov je otroku zagotovljena

1 Novak je sicer pozneje (2023) navedla nasilje kot razlog za omejitev starševske skrbi.

pravica do stikov z obema staršema. Nana Weber (2019) to pravico povezuje z omejitvami države pri posegu v zasebnost, ki jo določa 8. člen Evropske konvencije o človekovih pravicah (1950). Ta člen določa, da ima vsakdo pravico do spoštovanja svojega zasebnega in družinskega življenja, svojega doma in dopisovanja. Ta pravica se lahko omeji le v posebnih primerih, med drugim, da se prepreči zločin, da se varuje zdravje ali morala ali da se zavarujejo pravice in svoboščine drugih ljudi. Urejena je v 141. členu Družinskega zakonika, ki določa stike s starši:

- (1) Otrok ima pravico do stikov z obema od staršev in oba od staršev imata pravico do stikov z otrokom. S stiki se zagotavljajo koristi otroka.
- (2) Tisti od staršev, kateremu je bil otrok zaupan v varstvo in vzgojo, ali druga oseba, h kateri je bil otrok nameščen, mora opustiti vse, kar otežuje ali onemogoča stike. Prizadevati si mora za ustrezen otrokov odnos do stikov z drugim od staršev oziroma s starši. Tisti od staršev, ki izvajajo stike, mora opustiti vse, kar otežuje izvajanje stikov ter varstvo in vzgojo otroka.
- (3) Starši, ki ne živijo ali ne bodo več živeli skupaj, se sporazumejo o stikih. Če se sami o tem ne sporazumejo, jim pri sklenitvi sporazuma pomaga center za socialno delo, na njihovo željo pa tudi mediatorji.
- (4) Če se starši sporazumejo o stikih, lahko predlagajo sklenitev sodne poravnave. Če sodišče ugotovi, da sporazum ni v skladu s koristjo otroka, predlog zavrne.
- (5) Če se starši ne sporazumejo o stikih, odloči o tem sodišče.
- (6) Sodišče lahko pravico do stikov odvzame ali omeji v skladu s 173. členom tega zakonika.
- (7) Če tisti od staršev, pri katerem otrok živi, onemogoča stike med otrokom in drugim od staršev ter stikov ni mogoče izvajati niti ob strokovni pomoči centra za socialno delo, lahko sodišče na predlog drugega od staršev odloči, da se tistemu, ki onemogoča stike, odvzame varstvo in vzgoja ter se otroka zaupa drugemu od staršev, če sodišče ugotovi, da bo ta omogočal stike, in če je le tako mogoče varovati korist otroka.
- (8) Sodišče izda novo odločbo o stikih s starši, če to zahtevajo spremenjene razmere in koristi otroka.

Značilnost Družinskega zakonika je, da ne določa več, kdaj otroku stiki s staršem, s katerim ne živi, niso v korist, temveč določa, kdaj so stiki v njegovo korist. Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (2004) pa je določal, da otroku stiki niso v korist, če pomenijo zanj psihično obremenitev ali če se sicer z njimi ogroža njegov telesni ali duševni razvoj (5. odstavek 106. člena). Ta sprememba pomeni, da se le redko stiki razumejo, kot da niso v otrokovo korist. Zdaj se Družinski zakonik veliko bolj osredotoča na ravnanja starša, pri katerem otrok živi, po navadi je to mati. Čeprav se besedilo Družinskega

zakonika ne razlikuje bistveno od besedila v Zakonu o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, se zdaj besedilo v Družinskem zakoniku interpretira povsem drugače.

V Komentarju Družinskega zakonika (2019) je večkrat poudarjeno, da mora starš, pri katerem otrok živi, opustiti ravnanja, ki bi ovirala izvajanje stikov, še sploh mora ...

... opustiti vplivanje na otroka (zavedno ali nezavedno), ki povzroča njegov odpor do stikov, dolžan je tudi aktivno ravnati. V okviru svoje vzgojne naloge mora pri otroku poskušati odpraviti morebitni psihični odpor do stikov oziroma vzpostaviti ustrezen pozitiven odnos do stikov. (Weber, 2019, str. 434–435)

Hkrati pa ni najti interpretacij glede ravnanja starša, ki izvaja stike. Po navadi so to očetje, ki jih Komentar Družinskega zakonika (2019) glede stikov skoraj ne omeni. Tako ne izvemo nič o tem, kako ravnati v primerih, ko starš, ki naj bi izvajal stike, teh noče imeti. Veliko pa izvemo o tem, kaj lahko starš, ki izvaja stike, naredi, če so stiki ovirani.

Odgovornost za otrokov odnos do starša, ki je odšel, torej ni več od tega starša, ampak se odgovornost prevale na starša, ki mu je otrok zaupan v vzgojo in varstvo. S tem se odgovornost za individualni odnos med otrokom in enim od staršev prenese na drugega, ki tega odnosa niti ne vzdržuje niti ne obvladuje, in drugega starša osvobodi te odgovornosti. Takšna interpretacija tudi zanika individualno izkušnjo, ki jo ima otrok s staršem, pri katerem ne živi. Če otrok s tem staršem ne želi imeti stikov, to kaže njegov odnos s tem staršem, ki je zgodovinski in ne trenuten. Pričakuje se torej, da bo starš, ki mu je otrok zaupan v varstvo in vzgojo, spreminjal otrokov odnos do drugega starša in ga prepričal, da njegova izkušnja ni bila resnična, da otrokovo razumevanje tega odnosa ni pravo in naj ga spremeni. To pričakovanje je tudi posledica tega, da se otrokovo odklanjanje stikov razume kot izražanje lojalnosti do starša, ki mu je zaupan v vzgojo in varstvo, in ne kot njegova resnična izkušnja odnosa z drugim staršem.

Uporaba koncepta starševskega odtujevanja v določanju stikov

Pregled sodb pokaže, da je starš, večinoma mati, implicitno obtožena odtujevanja otroka od očeta tako rekoč v večini primerov, ko otrok ne želi imeti stika z očetom ali ko mati izraža nestrinjanje s stiki. Otrokovo odklanjanje stikov se tudi patologizira oz. razume kot bolezensko, saj se v sodnem postopku lahko zahteva obvezna udeležba otroka v psihoterapevtskem zdravljenju, »da se otrok znebi strahu, povezanega z njegovimi stališči in prepričanji, ki se nanašajo na drugega starša« (Weber, 2019, str. 435).

Uporaba koncepta starševskega odtujevanja lahko povzroči tudi kršitev otrokove pravice do glasu v postopkih, ki izhaja iz Konvencije o otrokovih pravicah in Družinskega zakonika. V Družinskem zakoniku namreč 143. člen v prvem odstavku opredeljuje otrokovo mnenje:

(1) Sodišče pri odločitvi o varstvu, vzgoji in preživljanju otroka, o stikih, izvajanju starševske skrbi in podelitvi starševske skrbi sorodniku upošteva tudi otrokovo mnenje, ki ga je otrok izrazil sam ali po osebi, ki ji zaupa in jo je sam izbral, če je sposoben razumeti njegov pomen in posledice.

Zaradi prepričanja, da je otrokovo odklanjanje stikov posledica odtujitvenega sindroma (Weber, 2019, str. 435), se razume pripoved otroka kot manipulirana, neresnična. Weber nadaljuje, da v teh primerih volje otroka ni mogoče upoštevati, ker ni v skladu z njegovo koristjo, zato se stiki določijo tudi v primerih, ko jih otrok popolnoma odklanja. V teh primerih še posebej velja odgovornost starša, ki mu je otrok zaupan v vzgojo in varstvo, da ta otrokov odpor izniči, le tako lahko dokaže, da z otrokom ne manipulira in ga ne odtuja od drugega starša. Ta pričakovanja podpirata dva ukrepa. Prvi je opisan v sedmem odstavku 141. člena:

(7) Če tisti od staršev, pri katerem otrok živi, onemogoča stike med otrokom in drugim od staršev ter stikov ni mogoče izvajati niti ob strokovni pomoči centra za socialno delo, lahko sodišče na predlog drugega od staršev odloči, da se tistemu, ki onemogoča stike, odvzame varstvo in vzgoja ter se otroka zaupa drugemu od staršev, če sodišče ugotovi, da bo ta omogočal stike, in če je le tako mogoče varovati korist otroka.

Drugi pa je opredeljen v tretjem odstavku 171. člena Družinskega zakonika:

(3) Sodišče lahko glede na okoliščine primera odloči, da center za socialno delo opravlja nadzor nad izvajanjem starševske skrbi in določi tudi način tega nadzora.

Tudi ta ukrep se uporablja za nadzor nad starševanjem, ko so matere obtožene odtujevanja otroka od očeta. Komentar Družinskega zakonika (2019) potrди spremembo, ki sem jo že navedla, in sicer, da se je v interpretaciji Družinskega zakonika odgovornost za stike v celoti prenesla na starša, ki mu je otrok zaupan v vzgojo in varstvo in ki je mati. Pregled sodne prakse namreč pokaže, da ni najti primerov, ko bi bil odtujevanja obtožen oče, ki so mu otroci zaupani v vzgojo in varstvo. Da bi to spremembo razumeli, je treba podrobneje razumeti, kako se je razvijal koncept odtujevanja in zakaj je nastal.

Poenostavljena ideja o tem, da mame manipulirajo z otroki in jim perejo možgane, je priljubljena predvsem, ker deluje sama zase, ni je treba posebej dokazovati. Ko je izrečena, jo vsak razume, zato se je hitro uveljavila tudi v sodstvu in socialnih službah. Jezikovno izraža prepričanja ljudi, da so ženske manipulativne in želijo le škodovati s svojimi spletkami, zato uporabljajo zagovorniki sindroma starševskega odtujevanja preprost jezik o manipulacijah, pranju možganov in programiranju. Tak jezik najdemo tudi v slovenski sodni praksi. Naj navedem le en primer, iz sodbe Višjega sodišča št. VSL0076176 iz leta 2015:

Otroka kažeta znake sindroma odtujitve. Gre za odpor otrok do očeta, ki je bil v njiju umetno vzbujen s strani matere in predstavlja resno obliko zlorabe otroških čustev. Neukrepanje pomeni izgubljeno priložnost za normalen razvoj otrok in lahko pogojuje, kot je navedla izvedenka, resne psihiatrične probleme.

Sindrom je pojasnjen kot umetno vzbujanje odpora do očeta. Podobno je v odločbi Višjega sodišča št. VS00007190 iz leta 2017:

Pri tem posebej izstopa bistvena okoliščina, da se je nenaravno odklonilen, zaničljiv in sprevržen odnos sinov do tožnika (podrobneje opisan v točki 16 sodbe sodišča prve stopnje) začel stopnjevati šele po tem, ko so bili stiki že sodno urejeni. Sprva je bil viden celo določen napredek in se je, kot je ugotovilo sodišče prve stopnje, »intenziteta stikov sinov z očetom povečevala« (t. 19 obrazložitve sodbe). Sodišči sta zato tudi ugotovili, da tožnikovo nasilje v preteklosti ni naravni vzrok odtujitvenega sindroma (gl. t. 19 sodbe sodišča prve stopnje in 13. t. sodbe pritožbenega sodišča). Ko je tako, je treba škodo v celoti pripisati toženkinemu ravnanju, ki je odločilen naravni vzrok odtujitvenega sindroma. Za to njeno ravnanje ne more biti opravičilo, da je bila, kot ponovno poudarja v reviziji, v duševni stiski ter da gre za »reakcijo matere ob razvezi, ki zaradi svoje stiske ob razvezi z vplivom na otroke te od očeta odtuji«. Razveza in duševne stiske ob razvezi ne morejo biti opravičilo za sistematično razgradnjo emocionalnih vezi med otroki in starši.

Otrokov odklonilen odnos do očeta je označen za nenaravnega in celo sprevrženega, torej nemoralnega. Takoj ko se ugotovi obstoj sindroma odtujevanja, se krivda v celoti naprti materi, spregleda se celo nasilje, ki ga je v partnerstvu izvajal oče. Ta sodba zelo dobro pokaže, da je uporaba odtujitvenega sindroma popolna, enodimenzionalna. Ko je izrečena, primer izgubi kompleksnost in celotno dogajanje se zvede na en sam dejavnik, to je odtujitev. Vse druge okoliščine in vsa preteklost odnosa preprosto izginejo. To je sicer ena osnovnih ugotovitev številnih raziskav (Meier, 2009; Mercer in Drew, 2002; Doughty idr., 2018). Raziskave pokažejo predvsem, da je otrokov odpor do stikov veliko bolj kompleksen kot to prikaže PAS (Nielsen, 2018). Opozorim naj tudi, da starševsko odtujevanje ni pravni izraz in ni vključen v zakonodajo. Tudi v slovenskem Družinskem zakoniku ga ne najdemo.

Raziskave so pokazale, da imajo novejši izrazi, ki ne vključujejo več besede sindrom, skoraj identičen pomen, kot ga je Gardner opredelil za sindrom starševskega odtujevanja, to je, da gre pri starševskem odtujevanju za pojave manipulacij, možganskega programiranja in načrtnega spodbujanja k laganju glede nasilja, vse to pa se pojavlja samo v postopkih določanja stikov in skrbništva, uporabljajo pa ga ženske (Apollonio idr., 2023). Novejši izrazi se pojavljajo tudi v Italiji; tam je Vrhovno kasacijsko sodišče leta 2021 prepovedalo uporabo koncepta v sodnih postopkih, ker je združenju psihologov uspelo dokazati škodljivost uporabe (zadeva R.G.N 10327/2020).

Izraz se torej uporablja poljubno, saj ga teoretsko ni mogoče opredeliti. Pojava ne konstruirajo več kot bolezen, ki bi jo bilo treba zdraviti, temveč kot

osebnostno značilnost ali kot dokaz sprijene morale, celo zločinskosti. V slovenščini besedo odtujevati povezujemo s krajo, prilaščanjem, prisvajanjem, zlorabljanjem in tako jo v postopkih tudi uporabljajo.

Sklep

V članku sem se osredotočila na zakonodajo in sodno prakso odločanja o stikih otrok s starši, ker je to osnova, saj so pristojnosti odločanja po Družinskem zakoniku zdaj na sodišču. Eden od najbolj razdiralnih učinkov uporabe koncepta starševskega odtujevanja je neprepoznanje nasilja in premestitev odgovornosti za nasilje. Omenila sem, da se nasilje povzročiteljev spregleda ali minimizira, odtujevanje pa se razume kot nova vrsta nasilja. Analiza sodnih odločb, ki sem jo opravila za namen članka, pokaže, kako premestitev nasilja od dejanskega povzročitelja na dejansko žrtev deluje v praksi. Celoten sistem je ustvarjen tako, da ni izhoda iz nasilnega odnosa, ne za ženske in ne za otroke.

Mati (ženskam so otroci po navadi zaupani v varstvo in vzgojo) bi morala otroka prepričevati, da je oče dober, čeprav je bil do njega ali nje nasilen. Če tega ne stori in otrok kaže odpor do očeta, sodstvo to razume, kot da se ni dovolj trudila oziroma tega namerno noče storiti, ker hoče škodovati očetu. V teh primerih je izrečen nadzor nad opravljanjem starševske srbi, torej okrepljen nadzor institucij nad njenim odnosom z otrokom, v katerem institucije ocenjujejo, kako močno si prizadeva, da bi imel otrok pozitiven odnos do očeta, ali pa ji grozi odvzem otrok in predodelitev k očetu. Vse to se podkrepi še z odvzemom glasu otroku.

Krog nadzora institucij se sklene tako, da otrok nima pravice več izražati svoje mnenje, temveč se mora v celoti podrediti pravici očeta do stika, ne glede na posledice. V primerih nasilja je pridobivanje nadzora nad lastnim življenjem za otroka še posebej pomembno, saj mu je doživeto nasilje odvzelo prav to. Brez občutka, da lahko odločaš o svojem življenju, in brez občutka samonadzora ne more biti občutka varnosti, ki pomembno vpliva na zaupanje.

V skupnem pismu sedmih neodvisnih mehanizmov, delujočih na področju nasilja nad ženskami (United Nations Platform, 2019), je poudarjeno, da nezaupanje do žensk vodi v neupravičene obtožbe o lažnem poročanju o nasilju nad otroki in družinskem nasilju. Poudarijo, da je pri tem kršeno ne le načelo najboljšega interesa otrok, temveč tudi enakosti med moškimi in ženskami. V nadaljevanju navedejo več primerov, v katerih so sodišča ignorirala nasilje in določila stike, to pa je povzročilo umore otrok in femicide.

To je pomembna ugotovitev, ker kaže na bistvo problema, ki je v tem, da se odtujevanje uporablja kot strategija povzročiteljev nasilja proti žrtvam, da bi obdržali nasilni nadzor (angl. *coercive control*) nad njimi, vendar tokrat s pomočjo državnih organov. Kot ugotavljajo raziskovalci iz Združenega kraljestva (Doughty idr., 2018), deluje izrek odtujevanja kot nalepka oz. kot močan označevalec, ki deluje sam po sebi, ko je izrečen. V poročilu zapišejo, da deluje kot »jedrsko orožje«, ko ga odvržete, ni več poti nazaj. V postopkih

se namreč odtujevanje redko dokazuje, saj ga zaradi pomanjkanja zanesljivih indikatorjev ni mogoče dokazati, je pa močno orožje v rokah povzročiteljev nasilja. Ko žensko označijo z odtujevalko otrok, se vsa pozornost umeri v nadzor nad njo, in sicer z nenehnimi grožnjami o odvzemu otrok, če se ne bo uklonila vsem zahtevam glede stikov. To v primerih nasilja pomeni nadaljevanje natanko istih mehanizmov nasilja, ki jih je povzročitelj uporabljal za podređitev, vendar tokrat s pomočjo državnih institucij.

Da je v primerih nasilja uporaba starševskega odtujevanja še posebej nevarna in tudi nesprejemljiva, lahko podkrepim še z enim argumentom. Zaščita otrok, ki jo zagotavlja nezlorablajoči starš (ki je hkrati tudi žrtev nasilja), je namreč imperativ, zaščita se od starša pričakuje, saj lahko le ta starš otroku zagotavlja varnost. Pogosto se nezlorablajočega starša obtožuje, ker ni otroku zagotovil varnosti s prekinitvijo nasilnega odnosa.

Vednost o nasilju vključuje tudi vednost o tem, da je odhod iz nasilnega odnosa izjemno naporen in dolgotrajen. Ženske, ki jim je uspelo končati tak odnos in se iz njega izviti, so pripravljene veliko narediti, da zaščitijo otroke pred nasiljem. To vključuje tudi, da otroka zaščitijo pred stiki z nasilnim staršem. Stike pogosto zavračajo tudi otroci, saj imajo izkušnjo nasilja, ki povzroča travmatska doživetja. Teh strahov in doživetij ne smemo spregledati, ker lahko ignoriranje povzroči sekundarno viktimizacijo otrok in utrjevanje učinkov nasilja.

Reem Alsalem (Human Rights Council, 2023) poudari, da se zaradi uporabe psevdokoncepta starševskega odtujevanja zaščitniško vedenje matere in njeno izražanje skrbi za varnost otroka interpretirata kot zlonamerno, hudobno ravnanje, ki ga uporablja, da bi škodila očetu, to pa prav tako omogoča nadaljevanje nasilja, čeprav je spremenilo obliko. Za žrtve nasilja pomeni praksa določanja stikov s povzročitelji nasilja (pri tem se upošteva njihova pravica do stikov, ki postane obveza za otroka) nadaljevanje nasilja, saj se nasilni nadzor v tem primeru izvaja institucionalizirano, v izvajanje nasilja vstopijo državne službe in organi.

Zato Svet Evrope (2022, odstavek 33) meni, da morajo države podpisnice Istanbulske konvencije v sodnih sistemih zagotoviti, da vsi postopki odločanja o stikih in skrbništvu (v našem primeru zaupanju otroka v varstvo in vzgojo) upoštevajo nasilje, ki se je dogajalo v partnerskem razmerju in pri katerem so bili otroci posredne ali neposredne žrtve. Sodišča morajo zagotoviti, da v postopkih o stikih in skrbništvu sodelujejo in odločajo strokovnjaki in strokovnjakinje, ki so izobraženi o nasilju in posledicah, in to se nanaša tudi na ekspertna mnenja. V teh primerih se izraz »starševsko odtujevanje« ne bi smel uporabljati. Prepoved uporabe tega koncepta priporoča tudi Resolucija Evropskega parlamenta (2019), Reem Alsalem (Human Rights Council, 2023) pa v svojem poročilu navaja škodljive prakse z vsega sveta pa tudi napore za prepoved uporabe koncepta.

Resolucija Evropskega parlamenta (2019) se ukvarja prav z vprašanjem stikov med otrokom in staršem, ki je izvajal nasilje. Vključuje več ugotovitev in predlogov, ki naj bodo upoštevani v pravnem redu in zadevajo ta problemska področja:

- Uporaba, uveljavljanje in sprejemanje neznanstvenih teorij in konceptov, kot je »starševsko odtujevanje«, ki kaznujejo matere, ki poskušajo prijaviti primere zlorabe otrok ali nasilja na podlagi spola, je škodljiva in nesprenjemljiva, zato Evropski parlament poziva države članice, naj ne priznajo sindroma starševske odtujitve v svoji sodni praksi in zakonodaji ter naj ga ne spodbujajo. Predlaga, naj prepovedo njegovo uporabo na sodiščih, zlasti med preiskavami za ugotavljanje obstoja nasilja.
- Škodljivo je izrekanja skupnega zaupanja otroka v vzgojo in varstvo obeh staršev v primerih nasilja, ker je v nekaterih državah članicah nasilje nad ženskami v intimnem odnosu pogosto zanemarljivo in se zdi, da prevladuje privzeto pravilo skupnega starševstva. Neupoštevanje nasilja ima hude posledice, ki lahko prerastejo v femicid oziroma umor otroka.
- Povezava med kazenskimi postopki zoper nasilje in postopki razveze je pogosto krhka. Kazenski postopki, ki izhajajo iz prijave nasilja v družini, se pogosto obravnavajo povsem ločeno od postopkov za razvezo in skrbništvo. To lahko pomeni, da je odrejeno skupno varstvo in vzgoja otroka oziroma da je določena pravica do obiskov, ki ogrožajo pravice in varnost žrtve in otrok. To ima lahko nepopravljive posledice za duševno in čustveno stanje otrok in njihov razvoj.
- Treba je v celoti upoštevati Istanbulsko konvencijo v vseh postopkih, ne le v tistih, kjer se nasilje neposredno obravnava, torej tudi v postopkih odločanja o skrbništvu in stikih.
- Zaupanje otroka v skupno varstvo in vzgojo v primerih nasilja v partnerski zvezi pomeni izpostavljanje žrtev in otrok nadaljnjemu nasilju, ki ga je drugače mogoče preprečiti, saj so žrtve prisiljene ostati v geografski bližini povzročitelja nasilja in jih to izpostavlja nadaljnjemu telesnemu, psihičnemu in čustvenemu nasilju, to pa lahko neposredno ali posredno vpliva na otroke.
- Storilci pogosto uporabljajo sodne postopke za krepitev svoje moči in nadzora nad žrtvami in za to, da lahko še naprej ustrahujejo svoje žrtve; v zvezi s tem je treba poudariti, da nasilni starš pogosto manipulira z otrokom in zahteva skupno varstvo in vzgojo, da bi še naprej nadzoroval mater tudi po razvezi.

Naj za konec ponovim, da gre pri interpretaciji Družinskega zakonika predvsem za konservativni preobrat v razumevanju medosebnih razmerij v procesu razveze. Koncept odtujevanja je patriarhalen, saj zagotavlja, da se moč, ki jo je imel moški v družini, udejanja tudi po razvezi. To je še zlasti nevarno v primerih nasilja, ker se ženskam in otrokom ne uspe izviti iz nasilja niti po razvezi, k temu pa odločilno pripomorejo institucije, ki prevzamejo vlogo nadzornikov. Na to opozarja tudi Resolucija Evropskega parlamenta (2019), ki v odstavku 41 opozori, da sodni sistemi držav ne smejo temeljiti na spolnih stereotipih, zato so države dolžne jasno obsoditi vsak poskus vzpostavljanja praks, ki utrjujejo patriarhalne norme glede vloge žensk in otrok.

Viri

- Amato, P. R., Patterson, S., & Beatie, B. (2015). Single-parent households and children's educational achievement: a state-level analysis. *Social Science Research*, 53, 191–202.
- American Psychological Association (2008). *Statement on parental alienation syndrome*. Pridobljeno 25. 11. 2025 s <https://www.apa.org/news/press/releases/2008/01/pas-syndrome>
- Apollonio, M., Cogoy, L., & Tomičič, T. (2023). *Starševsko odtujevanje v Italiji: dobri indikatorji in slabe prakse. Izjave vrhovnega sodišča glede starševskega odtujevanja*. Prispevek na konferenci Starševstvo in stiki v primerih nasilja v družini. Brdo, 24. 11. 2023.
- Archer-Kuhn, B. (2018). Domestic violence and high conflict are not the same: a gendered analysis. *Journal of Social Welfare and Family Law*, 40(2), 216–233.
- Bancroft, L. (2005). *When dad hurts mum. helping your children heal the wounds of witnessing abuse*. Berkely: Berkely Books.
- Bernet, W. (2008). Parental alienation disorder and DSM-V. *American Journal of Family Therapy*, 36(5), 349–366.
- Casas Vila, G. (2019). Parental alienation syndrome in Spain: opposed by the Government but accepted in the Courts. *Journal of Social Welfare and Family Law*, 42(1), 45–55.
- CEDAW (2015). *General recommendation No. 33 of 2015 on women's access to justice*. Pridobljeno 30. 4. 2025 s <https://digitallibrary.un.org/record/807253?v=pdf>
- Cherlin, J. A., Furstenberg, F. F., Chase-Linsdale, P. L., Kiernan, E. K., Robins, P. K., Morrison, D. R., & Teilter, J. O. (1991). Longitudinal studies of effects of divorce on children in Great Britain and the United States. *Science*, 252(5011), 1386–1389.
- Čizman, G. (2019). Določanje koristi otroka v postopkih zaščite na centru za socialno delo. V V. Leskošek, T. Kodele, & N. Mešl (ur.), *Zaščita otrok pred nasiljem in zanemarjanjem v Sloveniji* (str. 60–82). Ljubljana: Fakulteta za socialno delo.
- Čujović, M. (2019). Varstvo in vzgoja otrok. V B. Novak (red.), *Komentar Družinskega zakonika* (str. 417–426). Ljubljana: Uradni list RS.
- Dreyfus, H. (2023). Parental alienation: a disputed theory with big implications. Pridobljeno 25. 11. 2025 s <https://www.propublica.org/article/parental-alienation-and-its-use-in-family-court>.
- Družinski zakonik (2017). *Ur. l. RS*, št. 15/2017.
- D'Onofrio, B., & Emery, R. (2019). Parental divorce or separation and children's mental health. *World Psychiatry*, 18(1), 100–101.
- Doughty, J., Maxwell, N., & Slater, T. (2018). *Review of research and case law on parental alienation*. Cardiff: Cardiff University, Cafcass Cymru. Pridobljeno 30. 4. 2025 s <https://www.gov.wales/sites/default/files/publications/2018-05/review-of-research-and-case-law-on-parental-alienation.pdf>
- Društvo za nenasilno komunikacijo (b. d.). *Kaj je nasilje?* Pridobljeno 30. 4. 2025 s <https://www.drustvo-dnk.si/sl/o-nasilju/kaj-je-nasilje.html>
- European Association of Psychotherapy (2018). A statement from the European Association for Psychotherapy (EAP) on the concepts of 'Parent Alienation Syndrome' (PAS) and 'Parental Alienation' (PA). Pridobljeno 25. 11. 2025 s <https://www.europsyche.org/Resources/EAP-Guidelines-and-Position-Statements/Parent-Alienation-Syndrome-Pas-Parental-Alienation-PA>
- Evropska konvencija o človekovih pravicah (1950). Pridobljeno 12. 12. 2015 s <https://eur-lex.europa.eu/SL/legal-content/glossary/european-convention-on-human-rights-echr.html>

- FRA (2014). *Violence against women: an EU wide survey*. Vienna: European Union Agency for Fundamental rights.
- FRA (2021). *Crime, safety and victims' rights*. Vienna: European Union Agency for Fundamental rights.
- Gardner R. (1985). Parental divorce and the needs of children. *Family Court Review*, 13(2), 1–5.
- Gardner R. (1987a). *The parental alienation syndrome and the differentiation between fabricated and genuine child sex abuse*. Cresskill, New Jersey: Creative Therapeutics, Inc.
- Gardner R. (1987b). Judges interviewing children in custody/visitation litigation. *New Jersey Family Lawyer*, 7(2), 26f.
- Gardner R. (1992). *The parental alienation syndrome: a guide for mental health professionals*. Cresskill, New Jersey: Creative Therapeutics.
- Human Rights Council (2023). *Custody, violence against women and violence against children*. Report of the Special Rapporteur on violence against women and girls, its causes and consequences, Reem Alsalem. Predstavljeno na 53. seji odbora. Pridobljeno 30. 4. 2025 s <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/G23/070/18/PDF/G2307018.pdf?OpenElement>
- Istanbulska konvencija (2015). Konvencije Sveta Evrope o preprečevanju nasilja nad ženskami in nasilja v družini ter o boju proti njima. *Ur. l. RS št. 48/2015*. Mednarodne pogodbe, št. 9/2015.
- Koh, E., Strauss, E., Coustaut, C., & Caitlin F. (2017). *Journal of Family Issues*, 38(5), 607–632. DOI: 10.1177/0192513X15576963
- Komentar Družinskega zakonika (2019). Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.
- Končina Peternel, M. (2015). Pravice otrok v družinskem pravu. V A. Šelih, & K. Filipčič (ur.), *Otrokove pravice v Sloveniji: sedanje stanje in izzivi za prihodnost* (str. 71–82). Razprave 29. Ljubljana: Slovenska akademija znanosti in umetnosti.
- Konvencija o otrokovih pravicah (1989). Pridobljeno 12. 12. 2025 s https://arhiv.varuh-rs.si/fileadmin/user_upload/PRAVNE_PODLAGE/Mednarodne_konvencije_-_OZN/Konvencija_o_otrokovih_pravicah/A_-_Konvencija_o_otrokovih_pravicah.pdf
- Mahrer, E. N., O'Hara, L. K., Sandler N. I., & SWolchik, S. A. (2018). Does shared parenting help or hurt children in high-conflict divorced families? *Journal of Divorce & Remarriage*, 59(4), 324–347.
- Meier, S. J. (2009). A historical perspective on parental alienation syndrome and parental alienation. *Journal of Child Custody*, 6(3), 232–257.
- Mercer, J., & Drew, M. (ur.) (2022). *Challenging parental alienation: new directions for professionals and parents*. London, New York: Routledge.
- MDDSZ (2025). Zaupanje otroka v varstvo in vzgojo, določitev stikov in preživnine. Pridobljeno 13. 11. 2025 s <https://www.gov.si teme/zaupanje-otroka-v-varstvo-in-vzgojo-dolocitev-stikov-in-prezivnine/>
- Ministry of Justice (2020). *Assesing risk of harm to children and parents in private law children cases*. Final report. London, UK. Pridobljeno 30. 4. 2025 s https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/895173/assessing-risk-harm-children-parents-pl-childrens-cases-report_.pdf
- Neilson, C. L. (2018). *Parental alienation empirical analysis: child best interests or parental rights?* Fredericton: Muriel McQueen Fergusson Centre for Family Violence Research and Vancouver: The FREDa Centre for Research on Violence Against Women and Children.

- Novak, B. (2022). *Družinsko pravo: po Družinskem zakoniku in zakonu o nepravdnem postopku*. Ljubljana: Uradni list RS.
- Novak, B. (2023). *Družinski zakonik v luči Istanbulske konvencije*. Ljubljana: Litteralis.
- Pepiton, M. B., Alvis, L. J., Allen, K., & Gregory, L. (2012). Is parental alienation disorder a valid concept? Not according to scientific evidence. A review of parental alienation, DSM-5 and ICD-11 by William Bernet. *Journal of Child Sexual Abuse*, 21(2), 244–253.
- Prigent, P. G., & Sueur, G. (2024). Smoke and mirrors: how the theory of »parental alienation« concealed domestic abuse and coercive control in France. *Trayectorias Humanas Trascontinentales*, 9(13, special issue), 135–153.
- Resolucija Evropskega parlamenta (2019). P9_TA(2021)0406. *Vpliv nasilja v družini in pravic do varstva in vzgoje na ženske in otroke* (2019/2166(INI)). Pridobljeno 30. 4. 2025 s https://www.europarl.europa.eu/doceo/document/TA-9-2021-0406_SL.pdf
- Revilli, S., & Stolla, E. (2024). La ideológica alienación parental es orden patriarcal por eficacia judicial. *Trayectorias Humanas Trascontinentales*, 9(13, special issue), 47–56.
- SURS (2024). *Sklenitve in razveze zakonskih zvez*, 2023. Pridobljeno 17. 2. 2025 s <https://www.stat.si/StatWeb/sl/News/Index/12896>
- SURS (2025a). *Osnovni podatki o razvezah zakonskih zvez, Slovenija, letno*. Pridobljeno 30. 4. 2025 s <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/05M3002S.px/table/tableViewLayout2/>
- SURS (2025b). *Razveze zakonskih zvez glede na to, komu so bili otroci dodeljeni, Slovenija, letno*. Pridobljeno 30. 4. 2025 s <https://pxweb.stat.si/SiStatData/pxweb/sl/Data/-/05M3012S.px/table/tableViewLayout2/>
- Svet Evrope (2022). *Mid-term horizontal review of GREVIO baseline evaluation reports*. Pridobljeno 30. 4. 2025 s <https://edoc.coe.int/en/violence-against-women/11030-mid-term-horizontal-review-of-grevio-baseline-evaluation-reports.html>
- United Nations Platform (2019). Platform of United Nations and regional independent mechanisms on violence against women and women's rights. *Intimate partner violence against women is an essential factor in the determination of child custody, say women's rights experts*. Pridobljeno 30. 4. 2025 s https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Women/SR/StatementVAW_Custody.pdf
- Vazquez, A. K., & Tuana Nageli, A. (2024). La restauración del poder patriarcal en la familia. Prácticas de crueldad hacia niños, niñas y adolescentes víctimas de violencia y hacia sus madres protectoras. *Trayectorias Humanas Trascontinentales*, 9(13, special issue), 102–120.
- Veselič, Š., Horvat, D., & Plaz, M. (2014). *Priročnik za delo z ženskami in otroki z izkušnjo nasilja*. Ljubljana: SOS telefon.
- Višjesodiščev Ljubljani (2021). VSLSklepIVCp1614/2021, evidenčna številka VSL00052538. Pridobljeno 17. 2. 2025 s https://sodnapraksa.si/?q=%C5%A1ola%20nasilje&_submit=i%C5%A1%C4%8Di&rowsPerPage=20&page=2&id=2015081111458487
- Višje sodišče v Ljubljani (2022). VSRŠ Sklep II Ips 8/2023, evidenčna številka VS00066189. Pridobljeno 17. 2. 2025 s [https://sodnapraksa.si/?q=id:2015081111466236&database\[SOVS\]=SOVS&database\[IESP\]=IESP&database\[VDSS\]=VDSS&database\[UPRS\]=UPRS&_submit=i%C5%A1%C4%8Di&page=0&id=2015081111466236](https://sodnapraksa.si/?q=id:2015081111466236&database[SOVS]=SOVS&database[IESP]=IESP&database[VDSS]=VDSS&database[UPRS]=UPRS&_submit=i%C5%A1%C4%8Di&page=0&id=2015081111466236)
- Walker, E. L., & Shapiro, L. D. (2010). Parental alienation disorder: why label children with a mental diagnosis? *Journal of Child Custody*, 7(4), 266–286.
- Weber, N. (2019). Stiki s starši. V B. Novak (red.), *Komentar Družinskega zakonika* (str. 432–441). Ljubljana: Uradni list Republike Slovenije.

- WHO (2012). *Intimate partner violence*. Pridobljeno 17. 2. 2025 s https://apps.who.int/iris/bitstream/handle/10665/77432/WHO_RHR_12.36_eng.pdf
- WHO (b. d.). Parental alienation. Pridobljeno 25. 11. 2025 s <https://www.who.int/standards/classifications/frequently-asked-questions/parental-alienation>
- Woessmann, L. (2015). An international look at the single parent family. *Education Next* 15(2), 1-8.
- Zakon o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (2004). *Ur. l. RS*, št. 69/4.
- Združeni narodi (2015). *General recommendation No. 33 on women's access to justice*. Committee on the Elimination of Discrimination against Women-CEDAW.